

УДК 378: 364

*Сойма Н. Д.,
аспірант кафедри соціології
та соціальної роботи,
факультет суспільних наук,
Ужгородський
національний університет
(Ужгород, Україна)*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, СХИЛЬНИМИ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

У статті розглядаються питання підготовки майбутніх соціальних працівників до волонтерської роботи з дітьми, які мають відхилення у поведінці. Зокрема, досліджено поняття “волонтерська діяльність”, “готовність”, визначено критерії та показники готовності студентів до волонтерської діяльності з дітьми, схильними до девіантної поведінки, виявлено рівні готовності.

Ключові слова: *девіантна поведінка, професійна підготовка соціальних працівників, готовність, волонтерська діяльність.*

В статье рассматриваются вопросы подготовки будущих социальных работников к волонтерской работе с детьми, имеющими отклонения в поведении. В частности, исследованы понятия “волонтерская деятельность”, “готовность”, определены критерии и показатели готовности студентов к волонтерской деятельности с детьми, склонными к девиантному поведению, определены уровни готовности.

Ключевые слова: *девиантное поведение, профессиональная подготовка социальных работников, готовность, волонтерская деятельность.*

The article deals with the training of future social workers to volunteer work with children with deviations in behavior. In particular, the concept of terms “readiness”, volunteer work are explored, the criteria and indicators of students readiness for volunteering with children prone to deviant behavior are researched, the levels of readiness are defined.

Key words: *deviant behavior, training social workers, readiness, volunteering.*

Постановка проблеми. В Україні збільшується кількість дітей, схильних до девіантної поведінки. Тому підготовка фахівців до роботи з такими дітьми є надзвичайно важливим питанням. Серед фахівців, які покликані працювати з дітьми з девіантною поведінкою, чільне місце посідають соціальні працівники. Під час навчання у вищих навчальних закладах вони оволодівають різними методами та формами профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки. Важливе значення має підготовка майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності з такими дітьми, до якої вони долучаються ще в період навчання у вищому навчальному закладі і продовжують її в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти професійної підготовки фахівців соціальної роботи впродовж останніх років активно досліджуються вітчизняними вченими (А. Капська, О. Карпенко, Л. Міщик, В. Поліщук та ін.). Питання соціально-педагогічної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки, розглядаються в працях І. Ковчиної, В. Оржеховської, І. Парфанович, Т. Федорченко та ін. Особливості волонтерської діяльності досліджуються такими вченими, як: Р. Вайнола, О. Безпалько, І. Грига, Н. Заверико, Т. Лях. Водночас, поки що недостатньо вивчені можливості підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактичної роботи з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки, в процесі волонтерської діяльності.

Постановка завдання (цілей статті). Мета статті полягає в дослідженні готовності майбутніх соціальних працівників до волонтерської роботи з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кафедрою соціології і соціальної роботи Ужгородського національного університету впродовж багатьох років проводиться значна робота з дослідження проблеми девіантної поведінки неповнолітніх і професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактичної роботи з дітьми і підлітками, схильними до девіантних проявів, серед яких – діти-сироти, діти

з неблагополучних сімей, дезадаптовані та ін. У процесі дослідження було виявлено, що суттєвим ресурсом ефективної підготовки студентів до роботи з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки, є залучення їх до волонтерської діяльності.

Волонтерство – це вагомий ресурс соціальної роботи і, водночас, можливість вдосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Волонтерська робота забезпечує природне входження студентів у суспільство, включення в соціальні зв'язки, інтеграцію в різні типи соціальних спільнот, оволодіння студентською субкультурою через організовану діяльність та особистісно орієнтоване виховання, внаслідок чого відбувається становлення соціальності індивіда.

На думку Ю. Пермякова [5, с. 72], волонтерами можуть бути: учні старших класів шкіл і середньо-спеціальних закладів, для яких волонтерська діяльність є можливістю самоствердження, спілкування, здобуття нових навичок і знань та проведення власного дозвілля; студенти вищих навчальних закладів (переважно з відділення педагогіки, психології, соціальної роботи, соціальної педагогіки). Їх певною мірою хвилює проблема міжособистісної комунікації, особливо спілкування з професіоналами в обраній спеціальності, знайомство з новими методиками і технологіями, все, що може їм допомогти у подальшому стати висококваліфікованими фахівцями і працевлаштуватися; батьки дітей з особливими потребами, які створюють групи самопомогі; волонтери-фахівці (психологи, педагоги, соціальні педагоги, соціальні працівники, юристи, лікарі), які надають консультативну допомогу іншим волонтерам або практично допомагають клієнтам навчально-реабілітаційного центру; волонтери, які приходять за власним бажанням, спонсори, громадські лідери.

Вітчизняна дослідниця Т. Лях відзначає, що особливість волонтерського руху в Україні полягає в тому, що найчисельнішою групою волонтерів, які працюють у соціальній сфері, є студентська молодь [3, с. 5]. Участь молодих людей у волонтерському русі дає їм змогу зробити особистий внесок у розв'язання соціальних проблем, випробувати свої можливості, беручи участь у проектах і програмах соціальної спрямованості.

Волонтерська діяльність стає для молоді не тільки способом проведення вільного часу, самореалізації та можливістю принести користь суспільству, але і стимуляцією майбутніх фахівців до професійного зростання та розвитку. Особливо це стосується працівників соціальної сфери, оскільки піклування про людей, надання їм необхідної допомоги

є важливою складовою їх професійної діяльності. До речі, як свідчить практика, люди, які прилучилися до волонтерської діяльності у молодому віці, продовжують брати участь у ній упродовж всього життя. Якості, які розвиваються у студентів, залучених до волонтерської діяльності, сприяють формуванню професійної спрямованості майбутнього фахівця соціальної роботи. У волонтерській діяльності має місце постійне вдосконалення взаємовідносин з власним внутрішнім духовним “Я”; відбувається включення студентів у процеси самосприйняття (студент пізнає себе як джерело бажань і потреб); самоідентифікація (корекція індивідуальної свідомості при співставленні з іншими особистостями); саморозкриття, самореалізація; формується установка на подолання труднощів у професійній діяльності.

Слід відзначити, що багато студентів з різних факультетів Ужгородського національного університету давно беруть участь у волонтерській діяльності. Вони працюють із людьми похилого віку, дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, дітьми з обмеженими можливостями, беруть участь у різноманітних волонтерських акціях (боротьба з тютюнопалінням, вживанням алкоголю, наркотиків, шефство над ветеранами УжНУ, догляд за безіменними могилами, прибирання міста тощо). Серед них – і майбутні соціальні працівники. Проте ця робота не є систематичною, належним чином організованою. Проведене опитування студентів різних курсів спеціальності “соціальна робота” дало змогу виявити, що близько 30 % студентів принаймні кілька разів брали участь у тих чи інших волонтерських акціях (деякі – ще під час навчання в загальноосвітніх школах, училищах, коледжах), понад 90 % студентів виявили бажання долучитися до волонтерської роботи, причому близько 75 % з них надають перевагу волонтерській роботі з дітьми. Водночас, далеко не всі студенти знайомі з основними засадами волонтерської діяльності та специфікою волонтерської роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки. Низький рівень готовності до цього специфічного виду діяльності не дозволяє їм досягти значних успіхів [2].

Результати аналізу наукової літератури (Л. Вандишева, М. Галицька, М. Дяченко, А. Капська, Р. Козубовський, Т. Лях та ін.), а також власний педагогічний досвід викладання у вищому навчальному закладі дозволили нам визначити критерії для виявлення рівнів сформованості готовності студентів до волонтерської діяльності з дітьми, схильними до девіантної поведінки. При визначенні критеріїв і показників готовності ми, в першу чергу, опиралися на змістові характеристики самого поняття “готовність”.

Слід підкреслити, що поняття “готовність” виникло в експериментальній психології ще в 70-х роках минулого століття, проте й досі залишається дискусійним. Вчені по-різному тлумачать сутність цього феномену. У працях таких учених, як К. Платонов, Д. Узнадзе готовність розглядається як особливий психічний стан, який передбачає мобілізацію всіх сил особистості на виконання певних дій. Готовність виступає як важлива передумова ефективності майбутньої професійної діяльності.

Інші науковці (Б. Ломов, О. Петровський) визначають готовність як властивість особистості, як сукупність спеціальних знань, умінь, навичок, які зумовлюють здатність виконувати певну діяльність на досить високому рівні.

Вітчизняна дослідниця М. Галицька розглядає готовність як цілісну, багатоступеневу систему; складне особистісне утворення, що має свої закони існування та розвитку; необхідну стартову передумову діяльності [1, с. 37]. С. Максименко аналізує поняття “готовність до діяльності”, яке, на його думку, характеризує стан мобілізації всіх психологічних і психофізичних систем людини, що забезпечують виконання певної діяльності [4, с. 137].

Готовність майбутніх соціальних працівників здійснювати профілактичну роботу з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки, є професійною необхідністю, адже від цього в значній мірі залежить успіх їх професійної діяльності і задоволеність результатами власної роботи.

Готовність фахівця соціальної сфери до профілактики девіантної поведінки серед молоді в процесі волонтерської діяльності можна визначити як особистісний стан, який передбачає наявність у суб'єкта образу, структури дії та постійної спрямованості свідомості на її успішне виконання. Він включає в себе різного роду мотиви, орієнтовані на усвідомлення завдань, моделі ймовірної поведінки, побудовані у відповідності з наявними знаннями, визначення спеціальних способів діяльності, оцінку можливостей у їх співвіднесенні з можливими майбутніми труднощами та необхідністю досягнення певного позитивного результату.

У структурі готовності зазвичай виокремлюють такі елементи: психологічна готовність, теоретична готовність, практична готовність (в окремих випадках мова може також йти про психофізіологічну та фізичну готовність). У контексті нашого дослідження психологічна готовність передбачає наявність позитивної мотивації на допомогу учням групи ризику, усвідомлення наявності позитивних якостей, властивостей і

особливостей у кожного учня та прагнення знайти ці позитивні риси, щоб опиратися на них у подальшій профілактичній роботі в процесі волонтерської діяльності. Це – позитивна установка на співробітництво і формування довірливих відносин у процесі надання допомоги учневі та його сім'ї. Теоретична готовність характеризується наявністю у фахівців необхідної системи знань про відхилення у поведінці, особливості їх проявів у молодіжному середовищі, причини, що зумовлюють цю поведінку, а також знань щодо психолого-педагогічних засад, змісту і процесу профілактики та особливостей здійснення профілактичної роботи у процесі волонтерської діяльності. Практична готовність свідчить про сформованість у спеціалістів умінь і навичок організації профілактичної роботи, а також умінь і навичок використання різних форм, засобів та способів цієї роботи, в тому числі й у процесі волонтерської діяльності.

Таким чином, готовність фахівців до профілактичної роботи з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки, можна розглядати як цілісний прояв професійної діяльності особистості, реалізацію наявних у неї спеціальних знань, умінь, навичок, мотивів у практичній роботі. Готовність майбутніх соціальних працівників до волонтерської роботи з профілактики девіантної поведінки учнів можна також тлумачити як особливе інтегроване особистісне утворення, системотвірними компонентами якого є: когнітивний, ціннісно-мотиваційний, технологічний, суб'єктний.

Враховуючи все вищезгадане, визначаємо критерії готовності майбутніх фахівців соціальної роботи до волонтерської діяльності з учнями, схильними до девіантної поведінки. Когнітивний критерій: наявність у майбутнього фахівця знань про відхилення у поведінці та причини, які обумовлюють ці відхилення, про процеси профілактики, форми й способи її здійснення, а також знання про сутність волонтерської діяльності з дітьми, схильними до девіантної поведінки. Ціннісно-мотиваційний критерій: інтерес до проблем дітей, схильних до девіацій, до профілактики девіантної поведінки і волонтерської діяльності, потреба у волонтерській діяльності з проблемними дітьми. Технологічний критерій: проєктивні, конструктивні, організаційні, комунікативні, гностичні вміння. Суб'єктний критерій: здатність встановлювати партнерські стосунки, активізувати особистісні наявні та потенційні ресурси об'єкта соціальної роботи, здатність організувати волонтерську роботу з врахуванням індивідуально-психологічних особливостей індивідів, які є об'єктами соціальної роботи.

Під рівнем готовності ми розуміємо ступінь сформованості основних показників виділених критеріїв.

Так, високий рівень готовності майбутніх соціальних працівників до профілактики девіантної поведінки учнівської молоді у процесі волонтерської практики передбачає: повне розуміння суті девіантної поведінки учнів та її причин, знання основ профілактики, її видів і форм, особливостей профілактичної роботи в процесі волонтерської діяльності (когнітивний критерій); глибокий інтерес до теорії і практики девіантної поведінки, профілактичної роботи з учнівською молоддю, чітко виражену потребу у волонтерській діяльності з учнями, схильними до девіацій (ціннісно-мотиваційний критерій); наявність розвинутих проєктивних, конструктивних, організаційних, комунікативних, гностичних умінь (технологічний критерій); здатність швидко на професійному рівні встановлювати продуктивні партнерські стосунки, активізувати особистісні наявні та потенційні ресурси об'єкта соціальної роботи, організувати волонтерську роботу з врахуванням індивідуально-психологічних особливостей індивідів, які є об'єктами соціальної роботи (суб'єктний критерій). Середній рівень готовності свідчить про наявність у майбутнього соціального працівника всіх вищезгаданих показників і, водночас, їх недостатній прояв. Низький рівень готовності характеризується відсутністю переважної більшості вищезгаданих показників.

Діагностика сформованості готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики девіантної поведінки серед учнівської молоді у процесі волонтерської діяльності передбачала використання таких відомих методів, як бесіда, анкетування, тестування, інтерв'ю, спостереження.

Результати проведеного дослідження засвідчили, що переважна більшість студентів проявили низький рівень готовності за всіма критеріями.

Висновки з проведеного дослідження. Волонтерство є значним ресурсом соціальної роботи, тому в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників слід більше уваги звертати на формування у них готовності до волонтерської діяльності загалом і, зокрема, до роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки.

Література

1. Галицька М. М. Формування у студентів вищих навчальних закладів сфери туризму готовності до іншомовного спілкування : дис.

...канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Галицька Майя Михайлівна. – К., 2007. – 286 с.

2. *Козубовський Р. В.* Підготовка майбутніх соціальних працівників до профілактики девіантної поведінки неповнолітніх у процесі волонтерської практики / Р. В. Козубовський, О. Т. Смух. – Ужгород : Видавництво ФОП Бреза А. Е., 2013. – 195 с.

3. *Лях Т. Л.* Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп : автореф. дис. кан. пед. наук : спец. 13.00.05 “Соціальна педагогіка” / Лях Т. Л. – Луганськ, 2009. – 20 с.

4. *Максименко С. Д.* Психологія особистості : підручник / С. Д. Максименко. – К. : “КММ”, 2007. – 296 с.

5. *Пермяков Ю. И.* Некоторые аспекты добровольческой работы с детьми / Ю. И. Пермяков. – М. : Ин-т сравнительной политологии РАН, 2003. – 320 с.